

A szabadtanítás története és jelentőségének társadalombölcseleti alapjai.

Olvastatott 1907. november hó 23-án.

A tudás vágya, ez az életet fentartó eszköz, mely megvan, él és hat minden emberben (Schleiermacher, Ditthey, Simmel, Jerusalem, L. Stein), a társadalomban általánosan nem fejeződhetett ki mindaddig, míg az újkori társadalmi eszmék be nem világítanak a szociális kérdésnek erre a területére is, hogy a szabadtanítás mozgalma intézményesen megjelenve, a fizikai munkát végzők nagy társadalmi csoportjainak szellemi és ezzel emberibb életet biztosítson. Mert a szabadtanításon a mai iskolai szervezeten kívül történő tanítást kell értenünk, azoknak tanítását, kik részint igen korán állottak egyes foglalkozási munkákba és nem volt alkalmuk az élethez elegendő ismeretet szerezni, vagy kik az állandóan végzett fizikai munka mellett szükségét érzik szellemi, kedélyi, erkölcsi életük képzésének is. Ezt kell tehát értenünk a mai szabad tanításon és nem — a mint azt éppen hazánkban igen sokan értelmezik — az elnyomott munkásosztálynak kiforratlan tanok terjesztésével való felvilágosítását.

Azt mondtam: a mai szabadtanítás. Igen, mert az iskolai szervezeten kívül történő tanítás maga nem új; mint nevelő, tanító, sőt hitbéli meggyőződést terjesztő eszköz igen régi, hogy csak a Lutherek és Pázmány Péterek munkáját említsük. Ezek a mozgalmak nem külső alakjukban, hanem az alkatukat tevő eszmék különbözősége szerint térnek el egymástól. Ezért tehát a szabadtanítás történetében nem az előttünk álló intézmény fejlődésének külső képét kell megrajzolnunk, hogy milyen az Angolországban, az amerikai Unió államaiban, Franciaországban, meg másutt, hanem a ma előttünk álló intézményt megteremtő okokat, viszonyokat, az azokra ható erőket és azoknak energetikáját (erőműtanát) kell kutatnunk. A fejlődés története, azaz annak változó folyamata, csak másodrendű és nem a dolog lényegét érinti. Mert az csak a belső okoknak bizonyos külső folyamatban való megjelenése, mintegy külső képe és ezért önmagában kérdést meg nem magyaráz.

Hogy célhoz jussunk, kiindulunk a szabadtanítást megteremtő társadalmi eszmék lényegének megismeréséből. Ezek az eszmék, mint a mindenkori társadalmi viszonyok folyamánai jelentkeznek. Mikor valamely társadalmi osztály vagy érdek jogos és ki nem elégitett érzése öntudathoz jut s kielégítésre törekszik, akkor ebből az érzésből ennek

ebben az állapotában, eszme lesz, mely különböző társadalmi törekvési érzetekben fejeződik ki. A társadalmi eszmék tehát tulajdonképpen viszonyoknak szülöttei: a társadalmi viszonyok változásából, fejlődéséből előállott problémák megismerésének alapjai. Az eszmék ebben a folyamatban *társadalmi öntudathoz* jutnak, ezután *feladatul* jelentkeznek, mint a társadalmi követelményeknek és intézményes társadalmi alkotásoknak céljai. Ez eszmék a társadalomnak, általában a közületnek belső ható erőivé válnak.

Mily társadalmi viszonyoknak, mily fejlődésnek folyamányai a szabadtanítás mozgalmát megteremtő eszmék? Hát vannak-e a mai társadalmakban ellentétek, nem törte-e össze azokat a francia forradalom és letűnt századunknak a forradalom eszméit megvalósító kora? Igen, vannak a francia forradalomnak nagy és becses vívmányai: a politikai szabadság és egyenlőség, a gazdasági szabadság és önállóság, az osztályok kiváltságainak csaknem teljes eltörlése és ezzel lehetővé tétele annak, hogy *minden egyes* egyik osztályból a másikba juthasson s magát munkával és törekvéssel *felküzdje*. Senki sem tagadhatja, hogy a viszonyok rendkívül megjavultak és a régi osztályok között lévő ellentétek alapjai csaknem teljességgel megszűntek. Igaz, hogy ezzel szemben a politikai és gazdasági szabadság újabb ellentéteket eredményezett, mely ellentétek: a tulajdon, a műveltség és értelmiség különbségein alapszanak s a társadalmi és gazdasági harcban jutnak kifejezésre. A társadalomnak fejlődő viszonyai és a nyomukban alakuló érzés és belátás mind világosabban megismertették a társadalmi rétegeknek ezeken a különbségeken alapuló rideg elkülönülését. Megismertük, hogy az u. n. munkásosztály nem él emberi természetének megfelelő életet; hogy az az osztály, melynek jövője egyedül tagjainak kezemunkájában van, a legtöbb esetben vak és öntudatlan. Vak, mert nem ért ahhoz, hogy az életet nemessé tevő gondolat lánczait fűzze, hisz olvasmányai csak zagyva dolgok körül mozognak; a legfőbb jónak az evést, egyedüli mozgató erőnek az önzést és utolsó mentőeszköznek az erőszakot ismeri. Ezért a legtöbb esetben nem ismeri célját, nem tudja, mit és hogyan tegyen. Ez az osztály ébredez és a társadalom másik, szellemi javakban is részes osztályának a figyelme ráterelődik. Ezt elősegíti a munka hangsúlyozásának mind nagyobb, általánosabb diadalra jutása, mely nemcsak a közgazdaságnak az alapja, hanem a nemzeti vagyonosságának és minden kultúrának forrása. Mind általánosabban elismerik minden foglalkozásnak, munkának erkölcsösségét, akár közvetlenül, akár közvetve szolgáljon az erkölcsi célnak, a mennyiben az erkölcsi kultúrának egyaránt elengedhetetlen szellemi vagy anyagi alapjait megteremteni segítik. Az ilyen irányú hivatás és annak végzője, tehát az élet bajaival különösen küzködő munkás is, egyaránt erkölcsös, mert részecskéje az erkölcsi rendet alkotó erők óriási gépezetének. Annak a tudata tehát, hogy a különböző munkájúak, hivatásúak foglalata, összeolvadása egy egészszé: a társadalom — melyben egy osztály sem szigetelheti el magát vagy érdekét az egész rovására; nem engedheti meg, hogy a társadalom sorsa játék eredményétől — melyet az egyik oldalon nyernek, a másikon elvesztenek — tétessék függővé, hanem a társadalom javaiban, így az erkölcsi kultúrában, annak minden tagja kell hogy részesedjék. Az ebben való részesedés, mely után a mai

társadalmi ellentétek fájó érzése következtében minden belátó és törekvő munkás vágyik: műveltségi állapotuknak emelése. Nem a teljes egyenlősége a szellemi műveltségnek, mely sem lehető, sem kívánatos, sem boldogító nem lenne, hanem a legkiválóbb szellemi életérdekeknek egyenlősége, az emberi egyenlőségnek egyedüli virága, melynek elérésére gondolni lehet és melynek elérésére minden nehézség mellett törekedni is kell. Nem azt jelenti ez, hogy most már kiemeltessenek a társadalmi osztályokból azoknak tagjai, hanem az egyes osztályok emeljék magukat abba az összeségbe, melybe tagjaik erkölcs-szellemi természete és hivatásuk közületi jelentősége szerint tartoznak. Ezt az elvet szem előtt kell tartania minden, a társadalom szellemi erejét eredményesen fejleszteni kívánó mozgalomnak, nehogy az a félműveltség és osztályonkivüliség veszedelmes állapotát teremtsen meg.

Ezekből az *általános alapokból* indult ki a népművelést intézményesen szervező államok társadalmában az eszme, melynek kimunkálására a különböző nemzeti társadalmak fejlődését és haladását meghatározó nemzeti sajátosságok voltak irányadók.

Egy nagy eszméhez híven és minden kicsinyes osztály-, párt- vagy bármiféle más érdektől tisztán indult meg a mozgalom, ha nem is legelsőnek, de mindenesetre a legcéltudatosabban, annak klasszikus földjén: Angolországban. A mozgalmat James *Stuart*, a cambridgei Trinity-College magántanára, indította meg azzal, hogy 1867 őszén több angol gyárvárosban a csillagászat köréből a munkásosztálynak előadásokat tartott. Nemes vállalkozását kollégáinak nagy csoportja, városi hatóságok, munkás- és nőegyesületek, nemkülönben az oxfordi és manchesteri egyetem is támogatták és e mozgalmak alapján 1872-ben már megalakult a népművelésnek első szervezete és a nép között szép eredménnyel terjesztette a szellemi kultúra áldásait. A mi még hiányzott vagy hiányos volt, azt megtette a nép, a szabadság, a művelődés apostolának, John *Ruskin*nek lelkes tanítványa: *Toynbee*. Ő a társadalmi viszonyok megváltozását nem a felforgató erőszaktól, hanem az erkölcsi érzés tökéletesedésétől várta. Ehhez az elvhez híven, a Charity Organisation Society segítségével megkezdte fiatalon London piszkos és zsúfolt munkásnegyedében, Whitechapelben, társadalomtudományi előadásait. Majd néhány évvel később, 1880-ban, fiatalabb oxfordi akadémikusok válogatott csapatával a nagy ipari központokban is tartanak népszerű tudományos előadásokat, mely alkalmakkor a munkások és üzleti segédek ezrei állották körül szónoki emelvényét, áhitattal és feszült érdeklődéssel hallgatva előadásait. Ez a munka erejét azonban hamar kimerítette. Testében összetörve, 1883 januáriusában a londoni St. Andrew's Hallban *Progress and Poverty* címen egy heti időközzel két előadást tartott. Második előadásán szelleme jobban fénylött, beszéde jobban gyűjtött, mint valaha, de mikor szavait befejezte, érezte, hogy neki, a 30 éves fiatalembernek ez volt életében utolsó beszéde.

Példái és beszédei azonban szilárd alapokra helyezték a *University Extension*-t, mely intézmény a népnek művelődésre való jogát, részesedését a tudományban és művészetekben akarja biztosítani és ezen a téren valóban igen sokat ér el. *Toynbee* halála után egy évvel eszméje győzelmet ünnepel a Cambridgeben megalapított *Toynbee-Hall* népművelési intézetben. Ugyanerre a célra alapították közadakozásból az

1887-ben London keleti negyedében, Whitechapelban, megnyílt *Toynbee-Hallt*. A következő évben már hetven előadás-sorozatot tartottak ott. Jelenleg öt, a vallási dolgokkal hat, népművelési csoportja van: a University-Extension tanfolyama, az u. n. férfiak osztályai (Men's classis), melyben mennyiségtanra, könyvvitelre, fogalmazásra, olvasásra, nyelvtanra, angol és európai történetre, fiziológiára, a természeti tünemények ismeretére, fizikai gyakorlatokra, gyorsírásra, angol irodalomra tanítanak. A harmadik csoportba a betegápolási gyakorlatok tartoznak elméleti és gyakorlati alapon; a negyedik csoportba a zene és művészetek, az ötödikbe az irodalmi és társadalmi tudományok. Hangversenyeit és időszaki képiállítást az emberek valóságos tömege látogatja. A ki tanítólag nem tud közreműködni, azzal mutatja meg az ügy iránti érdeklődését, hogy esténként a társalgószobában társasjátékokban vesz részt vagy a munkásokkal beszélget. Öreg és fiatal egyaránt talál ott szellemi serkentést, tanítást, szórakozást. Kapuit megnyitja gazdag és szegény előtt, utóbbiak között a beteg és hajléktalan munkások otthonra találnak ott.

Bajos lenne ebben a keretben felsorolni ennek az intézetnek a nép nevelése és művelése érdekében tett minden gondoskodását, csak azt lehet megjegyezni, hogy az a nép erkölcsi és szellemi életének teljes egészére kiterjed és eredményül feljegyezhetjük a sziveknek nemes érzésekben való nevelését, a barátság és tisztelet gyengéd kötelekeinek megteremtését, az előítéletek eltűnedezését, a szegények és gazdagok szíveiben új gondolatok ébredését, melyek mind a társadalom egészének erkölcsi életére hatnak jótékonyan. Ez Toynbee munkájának igazi értéke, mert ez a munka nem csupán műveltséget jelent, hanem testvériesülést — a szónak legnemesebb értelmében.

A cél tehát London szegény negyedeinek, miként más városok szegény népének, gondos nevelése, a nép pihenéséhez és szórakozásához szükséges eszközökről való gondoskodás és mint további feladat, a szegénység okainak megismerése és vizsgálata, a nép jólétének előmozdítására szükséges teendők előkészítése. Ennek a célnak és további feladatnak munkálására a Toynbee-Hall után és annak mintájára több hasonló intézmény alapított, vagy a University-Extension vagy a University-Settlement alakjában: mint a Bermondsey-Settlement, a Passmore-Settlement, a Mansfield-House, a Leysian-Mission és több más hasonló, mindezek Londonban.

Szóltunk a settlementekről; ezek az extensionoktól abban különböznek, hogy a *settlement* egy-egy munkásvidéken telepszik le és különböző osztályaival, eszközeivel (a nők, gyermekek, férfiak klubja, munkásotthonok, parkok, zenehelyek) nem gyűjti össze az anyaépületbe, hanem szerteszórva az illető munkásvidék megfelelő részeire, magához fűzi az egész vidék lakosságát. Az *extension* ellenben egy helyen van; azt keresik fel a tanulni, művelődni vágyók.

A mozgalom alakulására Angolországban két körülmény volt irányító: az angol nép különös gyakorlati érzéke és ha talán szabad azt mondanom, erős metafizikai természete. Az első az eszme megvalósítására hatott, a másik a szervezetre. Érezték a társadalom vezetői a nép és általában a társadalom széles rétegei nevelésének szükségességét és ennek, meg a társadalmi ellentétek elsimításának érdekében kívánták a régi egyetemek népiessé tevését és a munkásnak emberibbé tevését.

sét. Ezek elérésére szükségesnek tartották az egyetemeknek összeműködését a munkásosztályal, mert csak ez hozza meg a szükséges eredményt, másrészt meg az elméletnek a szociális reformok iránt érdeklődő emberei a munkásosztályal való közvetlen érintkezésben ismerik meg igazán a teendőket s nem pusztán elmélettel, tények nélkül. A munkásosztályban és annak mozgalmában felismerték nemzeti jelentőségüket és csak az hiányzott, hogy ez az osztály magába szívja az emberi tudásnak éltető erejét. Ezért akarták összekapcsolni az egyetemeket a munkáskörökkel, hogy a kultúra a különböző társadalmi körök érintkezése útján terjedjen. A társadalmi érdek mellett, hogy a tudomány és a gyakorlat eredményesen egyesüljön az látszott szükségesnek, hogy a vezetők és érdeklődők a settlementekben lakjanak. Kell, hogy úgy a munkás, mint a szellemi élet embere kölcsönösen megismerjék egymás életét. Ezekben a settlementekben nem szabad, hogy az aszkétizmusnak tettetése, sem hogy a fensőségek éreztetése vezéreljen, hanem a szellem és a nemesebben való hit legyen a vezető. A vezetők nem mint misszionáriusok mennek oda, hanem odatelepesznek azért, hogy tanuljanak és tanítsanak, hogy ők maguk is kapjanak és minél többet adjanak.

A mit metafizikai természetnek nevezek, az a gondolkozásnak egységes és zárt világnézetre való törekvése, a mi minden angol emberben megtalálható és a hit erősségében fejeződik ki. Ez a természet hatott aztán arra is, hogy ezek a settlementek jó felerészben vallási alapon keletkeztek, teljesen világi vezetők kezében, azonban különös gonddal a hitélet ápolására. A két különböző jellegű settlement az elért eredmény különbözőségében is eltér egymástól; mert éppen nem a vallási alapon működő settlementek vezetőinek kijelentése szerint amazok észrevehetően többet érnek el a lelkek nemesítésében.

Ezt azért tartottam szükségesnek megemlíteni, mert fontosnak tartom abból a szempontból, hogy hazánkban is az általános művelődésre irányuló szabadtanítás mozgalmát eredményesen csak úgy intézhetjük, ha népünk sajátos gazdasági, társadalmi, faji, szellemi, lelki és egyéb viszonyait gondos figyelem tárgyává tesszük és a mozgalmat a szerint irányítjuk; nem pedig a modern életből sarjadzott képzelt igazságokkal, mert így csak levegőben építünk. Korántsem azt mondja ez, hogy a szabad tanításban a gondolat bilincsekben legyen; ellenkezőleg, a gondolatok között is szakadatlanul folyik a létért vívott küzdelem. Azonban türelmesen, tiszta eszközökkel, szellemi fegyverekkel kell ezt a küzdelmet megvívni: gondolat gondolat ellen, szellemi erő szellemi erő ellen! Ez a küzdelem szabálya, mely különben is az eszmék küzdőterére egyedül illik: miként a könyv a kutató dolgozó szobájába, mint az újság és könyv a terembe, a hol előadnak, vitatkoznak. Győzelmet előbb-utóbb úgyis az erősebb, az életképebb arat. És itt még mindig a történelem gyermekes filozófiájában élünk, mely minden mozgalmat és változást egyes egyénekre vezet vissza, mely felfogást úgy a konzervatívoknál, mint a liberálisoknál észre lehet venni. A konzervatív optimizmus szerint jó lenne minden, csak radikális agitátorok ne lennének; a radikális optimizmus szerint jó lenne minden, csak ne lennének papok és uralkodók, kik minden fejlődésnek megakasztói. Egyik irány sem veszi észre, hogy a szociális kérdésben részben történelmi

örökséget, régebbi idők társadalmi nehézségeinek folytatódását kaptunk, részben az emberi természetben és életviszonyokban olyan okokat, melyek — ha ugyan változó alakban is — de állandóan szociális kérdést rejtenek.

Megismerve a szabadtanítás lényegét annak klasszikus földjén, Angolországban, vessünk csak rövid pillantást arra, hogy mely országokban találunk még annak mozgalmára? Az északamerikai Unió New-York államának nyugati oldalán, a természet gyönyörű helyén, Chautauquan, a 70-es évek elején, Vincent püspök alapított az évnek július és augusztus hónapjára terjedő művelődési mozgalmat, valóságos *school for the people*t, olyan egyének részére, kiknek szellemi szükségleteik vannak, de azokat otthon akár az idő, akár a serkentés hiánya miatt ki nem elégíthetik. Ma már ebben a mozgalomban a különböző egyetemek és collegek legkiválóbb tanítói vesznek részt. Ugyancsak Vincent püspök alapította meg az ottani irodalmi és tudományos olvasó tanfolyamot, melynek lényege az, hogy a kik tanulni szeretnének és nem tudják, hogy mit s miként, azok tagjai lesznek ennek a tanfolyamnak, melyet négy év alatt az előírt módon elvégeznek. A tantervet tanárok, tanítók állítják össze akként, hogy a tanuló a napi pensumot 40 perc alatt elvégezhesse. A 3 nyári hónap szünidő. A tanuló minden hónapban nyomtatott utasítást kap az arra a hónapra megállapított feladatokkal és azokhoz szükséges könyvekkel, melyeket a hónap végével ismét vissza kell küldenie. Az első évre angol történelem és irodalom, a másodikra bibliai történet és irodalom, a harmadikra görög történelem és irodalom, a negyedikre a Science of every-day-life, a mindennapi élet tudományai. Igen jelentős egyik londoni settlement mintájára New-Yorkban néhány év előtt alapított *School of Philantropy*, mely például Boston, Chicago és St.-Louis is csakhamar követték: hogy nőket betegápolásra kiképezzenek, hogy azt ezután ne csak jótékonykodva, hanem hivatásszerűen gyakorolják.¹

Általában megtaláljuk a szabadtanítás mozgalmát a múlt század közepe óta csaknem minden kulturnépnél. A kis, de szellemi kulturájában oly jelentős Dánia volt kezdeményező ezen a téren. Ma már körülbelül nyolczvan népegyeteme van. Franciaországban a szabad iskolának kétféle jelentősége van; értik rajta a magániskolákat és a népszerű tudományos tanfolyamokat, mely utóbbihoz tartozó *Coopération des idées*-féle egyesülések az angol extensionek mintájára alakultak. Ilyen van ma Franciaországban vagy harmincz. Megtaláljuk ezt a mozgalmat Hollandiában és Belgiumban is.

Németországban évtizedek óta nincsen olyan szabadelvű egyesület vagy munkásegység, melyben különböző tudományokból könnyen érthető előadásokat ne tartanának. Az angol irányban meginduló esetleges mozgalomnak akadályá itt a szociáldemokraták sajtója, mely olvasóit inkább jól fegyelmezett kiséretnek nevelte, mint egyéni önségélyre.

Ausztriában is találunk a budapesti népakadémia, szabad liceum, University Extension (most már kolozsvári) alakjához is hasonló mozgalomra.

¹ Érdekesen és igen tanulságosan fejtegeti a szabadoktatásnak Amerikára vonatkozó jelentőségét dr. Else Conrad a *Concordia*, *Zeitschrift der Zentralstelle für Arbeiter-Wohlfahrtseinrichtungen* 1902. 3. és 1907. 9. füzetében.

Itt be is fejezhetjük vizsgálódásunkat, ha az elmondottakból az eredményeket is levonjuk. Láttuk, hogy a mai társadalmi viszonyok nem nyújtanak lehetőséget arra, hogy minden egyes egyéniséget szabadon kifejtthesse és így az egyének nem mint a sajátos erők csomópontjai jelennek meg a társadalomban. A szabad egyéniség elvét sérti az, hogy személyek igen sok esetben csak mint eszközök szerepelnek, anélkül, hogy czélnak is tekintetnének.

De vajjon lehetséges volna-e ez másként? A kik ezt kétségbe vonják, úgy gondolkoznak, hogy a mint a természetben, úgy a társadalomban is kérérlhetetlen törvények uralkodnak. Ilyen a kereslet és kínálat törvénye, mely szerint munkánkért csak annyit kapunk, a mennyit a piacon azért adhatnak. Ettől a törvénytől főként azok szenvednek, kik a piacon csak munkaerejükkel jelennek meg. Ezeknek nem lesz biztos anyagi létük és ezért sem idejük, sem erejük nem marad ahhoz, hogy a szellemi kultúrában is részesedhetnének. Ez sohasem volt másként, mert másként nem is lehet. Azonban szükséges, hogy az anyagi munka elvégeztessék. S hogy egy kis csoport a szellemi kultúrán dolgozhassék, szükséges, hogy a társadalom szükségleteiért a nagy tömeg dolgozzék. És hogy az emberi nemnek erre az elitjére világító fény szóródjék, a nagy tömegnek sötétségben kell botorkálnia. Sőt nem is lenne üdvös, ha ebből a kis körből a nagy tömegre túlságos fény vetődne. Hiszen az a természetes munkamegosztás, hogy egyesek gondolkoznak, mások dolgoznak és a gondolkodás a munkát könnyen megrontaná vagy elégedetlenséget és nyugtalanságot okozna és ezzel az egészséges rendet zavarná. De meg a kiváltságosak úgyis többet adnak a tömegnek, mint a mennyit azoktól nyernek, úgy, hogy szívtelenségről vagy embertelenségről nem lehet szó. És ha azok, kik a tömeghez tartoznak, mégis azt éreznék, hogy az ő életük, melyet viselni kénytelenek, értelmetlenül fájdalmas, úgy vígasztalják meg magukat földi kinlódásukért az egyházak túlvilági ígéreteivel.

Ezzel ellentétben mások úgy gondolkoznak, hogy az u. n. társadalmi természet törvények csak kifejeződései bizonyos társadalmi rendnek, mely részben éppen erőszak és hatalmi túlkapások következtében állott elő. Hogy egyes egyének a nagy versenyben olyan jelentékeny előnyöket élveznek, az az igazságtalanságnak következménye, melyet meg kell javítani. Milyen joggal beszélnek ma tulajdonképpen társadalmi rendről? Az emberek versenyében tulajdonképpen az állatoknak létért vívott küzdelme folyik, csak palástoltabb alakban. A jelenlegi társadalom egyáltalán nem nyugszik erkölcsi és emberi elveken, hanem erőszakon és egoizmuson. Az egész társadalmat le kell rombolni és akkor beszélhetünk majd arról, hogy a romok helyére mit kell építeni. A munkásosztálylyal szemben a többi osztály csak reakzionárius tömeg. — Íme, a kik az akarat determinált voltát hirdetik, mégis az akarattal mindent megoldhatónak vélnék!

Hol itt már most az igazság? A két ellentétes nézet egyszer találkozik egymással abban az állításban, hogy a társadalomban éles ellentét, dualizmus áll fenn. Ezt az ellentétet az egyik hasznosnak, legalább is szükségesnek tartja, a másik embertelennek és ha megvan az akarat, úgy könnyen megoldhatónak.

Ezekkel szemben megállapíthatjuk, hogy az erkölcsi fejlődés

folytatta azt, a mit a természeti, többé-kevésbbé öntudatlan fejlődés megkezdett. Az emberi akarat semmiből semmit sem teremthet, csak a természettől megvetett alapokra építhet tovább. Tehát arról van szó, hogy a meglevőben keressük a kiindulást és a jövő csírát. S ha ezek egyáltalán hiányzanak, lesz csak reménytelen a jövő. Azonban az éppen előbb említett ellentétes felfogásokat követve, mindkettő a reménytelenséghez vezet. Az első, felfogásában legalább, konzekvens, mert a társadalmi dualizmust természetes állapotnak tekinti s így semmi okot nem lát arra, hogy az ellen küzdjön. A másikkal szemben azt a kérdést vethetjük fel: ha a jelenlegi társadalomban egyáltalán semmi sincs, a mi értékes lenne, honnan gondolja az erőket szerezni, melyekkel az új társadalom felépítésén dolgozni akar? Az erőket, melyeket mi alkalmazunk és használunk, mindig a múlt teremtette, mert a kultúra voltaképpen nem egyéb, mint erőátvitel és fokozás. Éppen ezért a történetileg átszarmazottnak feltétlen elátkozása nem fér össze a jövőbe vetett vérmes nagy reményekkel. De mit látunk? A kik nálunk ezeket hirdetik, az u. n. modern szociológusok, azok legnagyobbrészt csodálatosképpen ahhoz a fajhoz tartoznak, melynek nincsen történelme. Az a faj, melynek nincsen történelme, azután nem is bír érzékkel a történelem kontinuitása iránt. A társadalmakban csak mint bomlasztó elem szerepel. Szükség van ugyan erre is, a mint szükség van élesztőre és az építkezéseknél dinamitra, de ez még nem ad meg mindent, a minthogy az élesztőt nem lehet megenni, a dinamit pedig még nem építkezés!

Azonkívül van egy fontos körülmény, melyet, hogy úgy mondjuk, sem a konzervatív, sem a liberális irány észre nem vesz; nevezetesen, hogy a társadalmi ellentét nem olyan erős, mint a hogy azt hirdetik. Hogy azt most mégis erősebben érzik, mint annakelőtte, annak az az oka, hogy az az ellentét általánosan öntudatra ébredt. A társadalomnak ma minden rétege, osztálya hallatja szavát és ezzel a társadalom szellemi egysége el van nyitva és nyitva az út ebben az irányban a továbbhaladásra. Ide kell most a szabadtanításnak általánosan helyezkednie és itt kell megnyitni az utat az erkölcs-szellemi tökéletesedés felé, melyből aztán igazi egyéniségek emelkedjenek ki!

A szabadtanítás mozgalma azonban csak akkor jut teljes kifejlődéséhez, ha nemcsak a köznapi tudomány igazságaival ismertet meg, hanem a magasabb műveltségnek hiányait is tudja pótolni, ha általános műveltséget tud nyújtani, figyelemmel a különböző hivatásúakra, azoknak, kik iskoláikban ahhoz nem juthattak. Fel tudja kelteni tagjaiban a művészi érzést.

A kik tiltakoznak az ellen, hogy a boldogság jutalomnak tekintésük és a boldogságot az emberi élet céljául tűzik ki, voltaképpen azt erősítik, a mi ellen küzdenek; mert a boldogságot józanul csak cselekvéseink eredményeképpen képzelhetjük el. Ha a boldogság cél, akkor ennek a célnak elérésére akarnunk és cselekednünk kell, hogy azt elérjük, megvalósítsuk és a célét természetesen csak akkor érjük el, ha cselekvésünk — mint eszköz — a célnak megfelelő volt. Ekkor annak *jutalmaként* megkapjuk és élvezzük a boldogságot, mint *végcélját* az emberi életnek.

A két felfogás között a valódi különbség tehát nem a cél és jutalom között van, mert ez, mint láttuk, egy jelentőségű is lehet, hanem a boldogság elérésére gondolt módokban. Az egyik a boldogságot

főként az egyéni munka, önfegyelmzés, önfejlesztés eredményének tekinti, melyért dolgozni kell, a másik mint célt könnyen elérhetőnek tartja, ha a világnak az oktatásból eddig kizárt osztályokra kedvezőbb átalakítása megtörtént. Pedig a jelen cél elérése nem éppen olyan egyszerű, mint a hogyan azt az utóbbiak gondolják. Mert az igazi boldogság nem társadalmi, hanem merőben egyéni feltételektől függ, melyeket mindenkinek magának kell kivívnia. A boldogság az egyén erkölcsi kifejlődésétől függ, ez pedig sokkal individuálisabb — mert főként egyéni munkától függő, — mint az intellektuális munka és annak eredménye, mely történelmi és társadalmi produktum.¹

De a kik a boldogságot állandóan végcélul hangoztatják, kevesebbet foglalkoznak már a boldogság természetének közelebbi megjelölésével. A szabadtanítás útján meg akarják tanítani az embereket boldogságuk keresésére (Pikler), anélkül, hogy megmondanák, hogy a boldogságot miben találhatják meg. A világot kedvezőbbé akarják alakítani, eszközük hozzá a felforgatás, mely — minthogy a jövő képe volta képpen csak fantasztikus lidérczfény — csak értékek pusztulásával járna s az elpusztultak helyébe semmit vagy csak igen keveset adhatnának. Ennek a fejlődésnek érdekében kívánják, hogy ne álljuk útját olyan ideálok megrögzítésével, melyek csak a jelenkor ismereteinek felelnek meg. És ugyan mi nagyot akar ez jelenteni, hiszen az ember eszményei szellemi természetének titokteljes mélyéből ébrednek a mindenkor adott külvilág ösztönző hatása alatt. Az erkölcsi ideálok pedig abszolút értékük van; miféle eszményekre akarhatnánk tehát befolyást engedni a jövő ismereteinek, melyeket nem is ismerhetünk? Nem a nagyobb boldogság, hanem a magasabb erkölcsi lét az, a miért küzdenünk kell. Igen, semmit se tanítsunk anélkül, hogy meg ne értessük, hogy a megismerés, a tudás, az akarat öntudatos érvényesülése az erkölcs-szellemi létet fokozza és ez erőt, hatalmat ad az életben mindaddig, míg az ember meg nem szűnik erkölcsi lény lenni. Csak ez lehet az emberi cselekvések imperatívusa és ez általán meghozza a boldogságot is, melyet, mint *az egyéni végkifejlődés virágját*, csak óhajthatunk, de a mely nem lehet irányítója az ember cselekvéseinek. Különösen szüksége van erre a kereskedői, ipari és szabadhivatalnoki pályán működőknek, kik korán elhagyják iskoláikat, így ezeknek az ismeretek iránti érdeklődését ébren tartja és tovább fejleszti. Tanítók, tanítónők a szűkkörű tanítóképzőintézetek hiányait ezen az úton pótolhatják, a minthogy a budapesti szabad egyetem és a berlini Humboldt-Akade-

¹ Érdekesen jellemzi ezt a különbséget *Bochkor Mihály dr. A katolikus világnézet szociális integrációja* (Budapest, 1907) cz. munkájának 69. lapján: „A múltak... kutatásainak, fáradozásainak eredményeiről elegendő a közlés útján tudomást szerezni, azt a kincset már el is sajátítottam, örökölttem. Az erkölcsi eredményeket nem elég tudnom, keresztül is kell vinnem!” Hasonló gondolatot találunk *Bucklenél, History of civilisation in England* I. 139. l. „... the intellectual principle has an activity and a capacity for adaption. But the good deeds effected by our moral faculties are less capable of transmission; they are of a more private and retiring character; while, as the motives to which they owe their origin, are generally the result of self-discipline and of self-sacrifice, they have to be worked out by every man for himself; and thus begun by each anew, they derive little benefit from the maxims of preceding experience, nor can they well be stored up for the use of future moralists.”

mie statisztikai adataiból azoknak érdeklődése a tanfolyamok iránt világsan kitűnik.

Különösen hangsúlyozni kell, hogy társadalmunknak egész fele, értem a nőket, kiváltképpen a népnevelésre hivatott. Hogy leányok, asszonyok ennek a hivatásnak minél tökéletesebben megfelelhessenek, ez a szabadtanítás legszebb feladatai közé tartozik. Ne hozzuk elő azt az annyiszor hangoztatott mondást, hogy a nőnek természetes hivatása nem a tudományos foglalkozás, hanem a család és a háztartás gondozása. Mintha a női nem erre a kétségkívül igen üdvös hivatásra már a természettől elegendő szellemi készültséggel bírna! Az állat kétségkívül el van látva az anyaság és az utódok gondozásához szükséges ösztönökkel. Az emberre nézve egyenesen barbár dolog lenne, ha az ember a család és a gyermekgondozás tekintetében tényleges vagy vélt ösztönökre hagyatnék. Minden hivatásban becsüljük a tanulással szerzett képzettséget, egyedül a feleség és anya hivatása legyen kivétel? Saját testünknek és a gyermeknek gondozása megköveteli a feleségtől és az anyától, hogy ő a nő és gyermek szervezetével, annak funkcióival és higiénijával tisztában legyen. És minthogy a gyermeknek erkölcsi és szellemi nevelése első időben az anya feladata, így csak kívánatos, hogy a nevelésben is járatos legyen. És hogy a nő a férfi tevékenységét értelemmel és szimpátiával követhesse és szükség esetén tanácsadója lehessen, kell, hogy szellemi és szociális téren lehetőleg jól tájékozódva legyen. Az a nagy befolyás, melyet a nő a családra és ennek következtében az egész erkölcsi, vallási és politikai fejlődésre gyakorol, képességeinek lehető gazdag kifejtését kívánja meg. Hogy csupán szalonbaba, háremhölgy vagy gazdasszony legyen a család parancsolója körül, olyan szerep, melynek méltatlan voltát a modern ember mind élelkebben érzi. Az iskolákban sok hiányzik mindabból, a mik a nőt magasabb hivatására kellőleg előkészíthetnék. Hogy a közönséges leányiskolák és intézetek mennyire mögötte maradnak feladatuknak, azt eléggé mutatják eredményeik. Helyezzük csak belé magunkat egy táncmulatság társalgási szellemébe, ahol fiatal leányok és fiatal emberek találkoznak egymással. Mindkét részről azon fáradoznak, hogy valamiképpen együtt szórakozzanak. Rendes körülmények között azonban milyen siralmasan sikerül ez a próbálkozás. Szerelletes szavakon, izgalmas féltékenykedéseken, kicsinyes intrikákon, nevetséges traccson kívül, a közös szórakozásokon egy kevés zenélést, szavalatot, színházat és regényolvasást kivéve, nehezen találnak komolyabb és érdekesebb tárgyat. Nem csoda azután, ha bölcselők, mint Schopenhauer és Nietzsche, az egész női nemről rosszaló ítéletet mondtak, mely talán még sem illeti meg joggal az egész nemet. A szabadtanítás a mutatkozó hiányokat is jelentékenyen pótolni tudná! A nőnek önálló fejlődéséről és tevékenységéről eddig csak mint lehetőségről és annak jogosságáról beszéltek. Itt azonban nemcsak jogról, hanem kötelességről is szó lehet. Minden egyes individuumnak feladata, hogy egyéniségéből minél többet kifejezésre hozzon, hogy ezzel helyét a társadalomban, mint annak tagja, minél teljesebben betöltse. A mit a nő követel, mikor emancipációjáért küzd, az tulajdonképpen az a jog, hogy kötelességét az emberiség érdekében kifejtendő közös feladatok szolgálatában teljességgel megtegye. Az Északamerikai Egyesült Államok oly mozgalmában

a dolognak ez az oldala igen szépen és érdekesen kitűnik. Az észak-amerikai nő akkor követelte először ezt a jogot, mikor ez a jog kötelességének teljesítésére szükséges volt. A nő szabadabb helyzete érdekében megindult mozgalom a négeremancipáció ügyében kifejtett tevékenységből indult ki. A mozgalomnak mindjárt a kezdetén élénk részt vettek abban a hölgyek. Nyilvános fellépésüknek joga azonban ebben a szép és nagy érdekekben, mint a milyen a négeremancipáció, mindjárt kezdetben heves ellenzésre talált, a mi 1840-ben a londoni rabszolgaellenes meetingben érte el csúcspontját, mikor az amerikai női követeknek a bebocsátását meg akarták tiltani; mert a nőnek ilyen fellépése *az ország erkölceit és az isteni törvényeket* sérti. Ekkor indult meg a nő emancipációjának a mozgalma s ma már nincsen angol nő, ki valami irányban kifejezést ne adna érdeklődésének a társadalom iránt, melyben ő is él, melynek ő is egyik igen fontos tagja. Azért hát magyar hölgyek, vegyenek Önök is részt korunknak és az emberiségnek nagy, komoly, mély eszméletében! És mindazok, kik a társadalom művelődéséért, erkölcsi fejlődéséért lelkesedni tudnak! Nem hatalmas dolog-e ebben a munkában segédkezni? Mit ér az élet, ha nem tudjuk a létnek legmagasabb elveivel azt összeegyeztetni? Nem a mi alacsony, kicsinyesen egoisztikus és élvezetsóvár Enünk az, a mi értékes, hanem a benső létnek a nagysága, a bennünk élő *Isten*, a jobb, a szebb, az eszményibb *ÉN!*

Ifj. dr. Erődi Béla.